

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 94 (477.75) «1954»

ВКЛЮЧЕННЯ КРИМУ ДО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ РСР: МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ Й ЕКОНОМІЧНІ ПІДСТАВИ

Головченко В. І.

Доктор політичних наук, професор, старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Смерть Сталіна на початку березня 1953 р. загострила суперечності між Центром і республіками, зробила національне питання розмінною монетою в боротьбі за владу в Москві. Водночас зміцнення міжнародно-політичних позицій СРСР, посилення адміністративно-командної системи всередині країни й нейтралізація націоналістичного Руху опору в західних регіонах новопосталої наддержави, в т. ч. і в Україні, створювали ілюзію повного національного благополуччя. Звідси – посилення ролі національних політичних еліт в управлінні місцевими справами, прагнення влади зробити Україну поряд із Росією спільником у зміцненні політичного режиму СРСР. Нове бачення місця України в Союзі РСР і в українсько-російських взаєминах знайшло своє рельєфне відображення у двох знакових подіях – святкуванні 300-річчя Переяславської ради та передачі Кримської області РРФСР до складу Української РСР.*

Остання подія була логічним завершенням процесу інтеграції кримської економіки в українську й відбулася не лише за обопільної згоди керівництва радянських Росії й України, а й з ініціативи уряду самої РРФСР. В жодному офіційному документі не йшлося про «подарунок з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією». Навпаки, цей акт був цілком співзвучним «переяславській ідеології» возз'єднання, впровадження якої в життя поглиблювало культурно-цивілізаційну російсько-українську «єдність».

Ключові слова: *анексія, імперія, міжнародно-політичні позиції, національне питання, патріотизм, репресії.*

Постановка проблеми. З розпадом Радянського Союзу, а особливо після неспровокованої збройної агресії Росії проти суверенної України (з грубим порушенням низки чинних міжнародних договорів), ганебної окупації й анексії Кремлем у березні 2014 р. Криму, не припиняються спроби офіційної Москви піддати сумніву й заперечити правові аспекти ухваленого 19 лютого 1954 р. рішення про передачу Кримської області Радянській Україні. Причому найактивніше експлуатується твердження про те, що президії Верховних Рад – СРСР, РРФСР і УРСР взагалі не були уповноважені розглядати це питання. Вказується на те, що Конституція РРФСР 1937 р. містила вичерпний перелік повноважень Президії Верховної Ради, але в ньому не згадувалося право вирішувати питання територіальної цілісності та зміни адміністративних кордонів республіки.

Мета статті – проаналізувати міжнародно-політичні, ідеологічні й фінансово-економічні підстави включення Криму до складу Української РСР.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З огляду на твердження офіційної радянської пропаганди про «остаточне вирішення національного питання в СРСР» і формування «нової історичної спільноти – радянського народу», зазначена проблематика

окремо не з'ясовувалася й не аналізувалася. Після розпаду СРСР державна належність Криму стала одним із ключових об'єктів перманентних спекуляцій та фальсифікацій з боку російських авторів. Зокрема, в брошурі О. Федорова [1] стверджувалося, що Президія Верховної ради РРФСР була наділена правом здійснювати всенародне опитування (референдум), але не використала його під час розв'язання питання про передачу Криму Україні. Спираючись на цю аргументацію, Федоров робив такий висновок: «Наведені в документах, ухвалених органами державної влади СРСР, РРФСР та УРСР, партійними органами підстави для передачі Кримської області виглядають вельми розпливчасто, а саме рішення про передачу – недалекоглядним і безвідповідальним». Інша група політичних спекуляцій стосувалася правового статусу Севастополя, який нібито «забули» в 1954 р. передати Україні з додержанням усіх правових процедур, а тому він формально залишився в підпорядкуванні Російської Федерації.

Основні результати дослідження. Внаслідок переможного для Кремля завершення Другої світової війни Радянський Союз з геополітичного погляду успадкував могутність і міжнародну роль розгромленої нацистської Німеччини, додавши їх до того потенціалу, яким царська Росія розпоряджалася ще напередодні Першої світової війни. Кремль отримав нові територіальні надбання – до СРСР були приєднані Східна Пруссія, Карельський перешийок і Петсамо, країни Балтії, Західна Білорусь, Східна Галичина й Західна Волинь, Північна Буковина й Бессарабія, Закарпаття, Південний Сахалін і Курильські острови та Порт-Артур.

Крім того, у вигляді країн народної демократії, а згодом «міжнародної соціалістичної співдружності» була створена буферна зона між СРСР і капіталістичною Європою та колоніальною Азією. Радянська імперія стала могутньою як ніколи, хоча спершу й не мала світового впливу, передусім в Америці й Африці. Але євразійський материк, де безумовно домінував Радянський Союз, на сер. ХХ ст. ще залишався (поряд із Азійсько-Тихоокеанським регіоном) одним із найважливіших при формуванні територіальної переваги й глобальної могутності.

Розорений війною Радянський Союз, населення якого страхітливо голодувало, все ж розпоряджався настільки потужною військовою машиною, що вона виявилася здатною розгромити німецький мілітаризм. Поліцейський політичний режим в СРСР змусив радянських громадян терпіти вкрай низький рівень життя, що дав змогу державі здійснити новий ривок у накопиченні капіталу, провести в стислі терміни реконструкцію військового потенціалу й технологічне оновлення важкої промисловості. Саме такий Радянський Союз зміг майже без натуги контролювати територіальний *continuum* від Одру й Західної Нейсе до Трієста, від грецько-турецького кордону до Південного Кавказу, від околиць Афганістану й до Маньчжурії та Командорських островів.

Зовнішньо це був гомогенний регіон (тобто перетворений на однорідний методами державного терору), якому ніхто не міг загрозувати, не заплативши за це надзвичайно дорогу ціну (за винятком застосування термоядерної зброї). Протягом відносно тривалого мирного часу його могутність лише зростала, консолідувалась і ставала пануючою силою в серцевині Європи, змінивши в цій ролі Німеччину. При тому, що решта Європи отримувала допомогу ззовні, СРСР зумів добитися переважання на Балканах, впливати на ситуацію на Близькому Сході, вирішувати долю громадянської війни в Китаї й мати від цього геополітичну користь.

Але водночас у новій могутності й величі СРСР виявилися й нові суперечності, що загрозувало в перспективі самому існуванню великої імперії. По-перше, з входженням Східної Галичини, Західної Волині, Північної Буковини, Південної Бессарабії й Закарпаття до складу Української РСР значно зріс її національно-державницький потенціал у рамках ра-

дянської імперії. Кількість етнічних українців лише із входженням Східної Галичини й Західної Волині до складу Української РСР збільшилася на 7 млн. осіб. Як вдало зазначила видатна поетеса – «шістдесятниця» Л. Костенко, об'єднання «Малоросії» з «Малопольщею» дало Велику Україну. А існування юридично незалежних країн народної демократії в межах радянського контролю й відсутність кордонів УРСР безпосередньо з капіталістичними державами об'єктивно сприяло посиленню тенденцій до української самостійності.

І все ж політико-ідеологічні й економічні підстави зміни територіального статусу Криму в 1954 р. корінилися в самій сутності й особливостях державного розвитку СРСР. З арештом всесильного першого заступника Голови Ради Міністрів СРСР і міністра внутрішніх справ СРСР, маршала Л. Берії на засіданні президії ЦК КПРС 26 червня 1953 р., міжусобиці в Кремлі завершилися перемогою майбутнього 1-го секретаря ЦК КПРС М. Хрущова. Він зробив ставку на підвищення ролі національних політичних еліт в суспільно-політичному й соціально-економічному житті країни. Показово, що вже в серпні 1953 р. другим секретарем ЦК КПУ було обрано колишнього головного уповноваженого уряду УРСР по переселенню етнічних українців з території Польщі до України – М. Підгорного, а другим секретарем Львівського обкому партії навіть став колишній працівник агітпропвідділу ЦК КПЗУ Б. Дудикевич, хоча власне Компартія Західної України буде реабілітована лише під час роботи XX з'їзду КПРС.

Нову орієнтацію закріпив XVIII з'їзд КПУ в березні 1954 р., після якого, всупереч практиці сталінських часів, до складу президії ЦК було обрано майже виключно українців, у т. ч. відомого драматурга, екс-наркома закордонних справ УРСР О. Корнійчука, М. Підгорного й першого заступника голови Ради Міністрів УРСР, учасника Установчої конференції ООН у Сан-Франциско та Паризької мирної конференції 1946 р. І. Сеніна. А до складу секретаріату ЦК увійшли тільки українці: протеже Хрущова, уродженець Херсонщини О. Кириченко, М. Підгорний, секретар Вінницького обкому партії М. Бубновський, майбутній директор Інституту історії партії ЦК КПУ І. Назаренко й трохи пізніше – другий секретар Київського обкому О. Іващенко.

Таким чином, було засвідчено появу нової української політичної еліти, що вперше від встановлення радянської влади посіла абсолютну більшість ключових посад у республіці. Якщо на поч. 1940-х рр. етнічні росіяни становили 65% зайнятих у центральних державних і партійних установах радянської України, то навпаки в сер. 1950-х рр. частка українців сягнула 68%. Звісно, компартійна верхівка в УРСР була зобов'язана демонструвати Кремлю цілковитий послух, але, з іншого боку, вона вперше з часів українізації 1920-х рр. здобула можливість консолідовано відстоювати республіканські інтереси. Поєднання цих суперечливих тенденцій – централізаторської та «контрольовано автономістської» – стало визначати характер діяльності державної еліти й спрямування політичних процесів в Українській РСР та навколо неї.

Частка українців чи вихідців з України за М. Хрущова значно зросла і в центральних органах управління, так, до складу всесоюзного уряду увійшло близько десяти колишніх міністрів Української РСР, а серед десяти нових маршалів Радянського Союзу в 1955 р. половина були українського походження. На початку 1960-х рр. кожен другий член президії ЦК КПРС обставинами своєї політичної біографії був тісно пов'язаний з Україною: Л. Брежнев, А. Кириленко, М. Підгорний, Д. Полянський і М. Хрущов. Тоді ж частка українців у складі ЦК КПРС сягнула 20%.

Домінування української політичної еліти над управлінською елітою з Центру та інших регіонів країни в Кремлі вже не боялися, оскільки, очевидно, вважали Україну фактично «освоєною» територією, органічною і невід'ємною частиною Великої Росії. Нове

бачення місця України в Союзі РСР і в українсько-російських взаєминах знайшло своє рельєфне відображення у двох знакових подіях – святкуванні 300-річчя Переяславської ради та передачі Кримської області РРФСР до складу Української РСР.

Але ж до 1954 р. дата 18(8) січня 1654 р. не відзначалася жодного разу, хоча безуспішні спроби організувати ювілейні святкування були. Так, у січні 1944 р. глава уряду УРСР і республіканської компартії М. Хрущов звернувся до Сталіна з листом, в якому від імені ЦК КП(б)У просив «дозволити відзначити цю дату, маючи на увазі ту скажену антиісторичну агітацію проти об'єднання українського й російського народів, яку проводили на Україні німецькі фашисти й українсько-німецькі націоналісти... В доповідях, лекціях і бесідах, а також у статтях наших газет і журналів ми хочемо не так докладно висвітлити сам факт приєднання України до Росії, як позитивне значення цього факту для історії українського й російського народів. За весь час існування Радянської влади на Україні, - наголошував перший секретар ЦК КП(б)У, – ця дата відзначається вперше» [2, арк. 44].

До листа М. Хрущов додавав на узгодження проект постанови ЦК КП(б)У «Про ознаменування 290-річчя з дня приєднання України до Росії», де зазначалося, що 290 років тому навіки був утверджений нерушимий союз двох братніх народів – «великого українського народу з великим російським народом». Таким чином, обидва народи визнавалися рівновеликими, але водночас підкреслювалася роль «жовтневої революції» і партії більшовиків, «генію Сталіна» в зміцненні єдності двох народів [2, арк. 45-46]. Реакція офіційного Кремля на пропозиції М. Хрущова невідома, однак святкування «приєднання» в січні 1944 р. не відбулося.

Черговий раз ідея відзначення 300-річчя Переяславської ради прозвучала на липневому 1953 р. пленумі ЦК КПКРС, що розглядав справу Берії. Наступники Сталіна розуміли, що з припиненням масових репресій у них залишався тільки один спосіб утримання українського народу в кордонах радянської імперії: переконування в тому, як йому добре «під зорею Радянської влади». Із втратою терористичного чинника, який «залізом і кров'ю» цементував єдність багатонаціональної держави, стократ зростала вагомість пропагандистського фактора.

Остаточне ж формулювання «нова» концепція історичного розвитку України й українсько-російських взаємин знайшла в «Тезах ЦК КПКРС про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654-1954 рр.)», схвалених 10 січня 1954 р. Суть її фактично зводилася до кількох основних положень:

- 1) «Російський, український і білоруський народи походять від єдиного кореня – давньоруської народності, яка створила давньоруську державу – Київську Русь»;
- 2) «борючись за національне визволення, український народ прагнув до возз'єднання з російським народом»;
- 3) Переяславська рада – акт, що возз'єднав Україну з Росією, і це «мало величезне прогресивне значення для дальшого політичного, економічного і культурного розвитку українського і російського народів»;
- 4) в результаті їхньої спільної революційної боротьби була створена Українська Радянська Соціалістична Республіка – «дійсно вільна, суверенна національна держава» [3, с. 13-29].

Таким чином, важливим чинником і запорукою подальшого успішного розвитку українського народу ЦК КПКРС вважав насамперед міцний союз, взаємодопомогу і дружбу з «братнім російським народом». Ці тези стали ще одним кроком на шляху теоретичного обґрунтування кремлівським керівництвом поступового зближення, а згодом і злиття націй СРСР в єдине російськомовне і російськокультурне ціле. Трагічно те, що основні поло-

ження тез збереглися в лексиці (та й свідомості) державно-політичного керівництва незалежної України, особливо за президентств Л. Кучми і В. Януковича, значною мірою зумовивши його цілковиту неготовність до ефективного опору військовій агресії Кремля навесні-влітку 2014 р.

А в 1954 р. 300-річчя Переяславської ради відзначалося з великим розмахом. Святування тривали всю першу половину року, в усіх куточках республіки відбувалися урочисті збори, виставки і концерти, конкурси й фестивалі. До ювілею «приурочувались» наукові дослідження історії Хмельниччини (І. Крип'якевича, В. Голобуцького) та питань українського мовознавства і літературознавства (І. Свенцицького, М. Возняка). Указом Президії Верховної Ради УРСР м. Проскурів перейменували в Хмельницький, а Кам'янець-Подільську область – у Хмельницьку.

Вперше було вжито заходів щодо відзначення пам'ятних історичних місць Війська Запорозького та Української революції 1648-1676 рр., але очевидно, що найголовнішою державно-політичною подією в контексті нової «переяславської ідеології» Кремля, пов'язаною з відзначенням 300-річчя возз'єднання України з Росією, стала передача Криму Українській РСР, яка відбулася з ініціативи М. Хрущова та відповідного рішення Президії Верховної Ради і Ради Міністрів РРФСР.

Справа в тому, що сталінські депортації (загалом протягом травня – червня 1944 р. з Криму було виселено 231 тис. татар, болгар, греків, вірмен, представників інших національностей [4]) спричинили економічний хаос на півострові, а компенсувати втрати доводилося з українського бюджету. Саме з України Крим одержував енергоносії й водні ресурси, проте 30 червня 1945 р. Кримську АРСР було перетворено на звичайну область Російської Федерації. А між тим, за роки війни край зазнав значних руйнувань, виробнича потужність його промислових підприємств скоротилась на 90%, загинула велика кількість садів і виноградників, знищено багато шкіл і лікарень тощо, на півострові діяло лише 342 дрібних та середніх підприємств.

Внаслідок соціальних катаклізмів воєнного часу, смертності та депортацій кількість жителів на півострові скоротилась до 780 тис. осіб¹. Для відбудови економіки Кримська область не мала в своєму розпорядженні ні людських, ні матеріальних ресурсів. Щоб полегшити ситуацію, до Криму спершу спішно направляли переселенців з України (степові й лісостепові райони) та Російської Федерації (Центрально-Чорноземний регіон, чорноморське узбережжя). Переселення відбувалися в кілька етапів, починаючи з вересня 1944 р. і аж до 1978 р. Зокрема, на початку 1945 р. в Крим переїхало понад 17 тис. сімей, а з 1950 по 1954 рр. ще 57 тис. осіб із Воронежської, Курської й Рязанської областей РРФСР, Сумської та Чернігівської областей УРСР. Переїжджали цілі колгоспи, яким передавалися житлові й господарські будівлі, а також особисте майно депортованих із Криму народів.

Незвичні умови життя й праці, посуха 1946 р. та неврожай 1947 р., відсутність достатньої підтримки з боку держави призвели до того, що переселенці, зрештою, почали масово залишати Крим. На їхнє місце присилали нових, але це не могло змінити демографічну ситуацію на краще. Однак партійне керівництво Криму, України й СРСР робило все необхідне, щоб на півострів не могли повернутися представники депортованих народів, навіть ті, хто режимом був звільнений із спецпоселень.

Внаслідок об'єктивних обставин РСФРР не могла приділяти достатньої уваги відбудові промисловості й сільського господарства Кримської області, натомість економіка півострова почала дедалі більше, як і в 1918 р. за гетьманату П. Скоропадського, залежати

¹ Загальносоюзний перепис 1939 р. зафіксував на півострові 1,1 млн. осіб, у т. ч. 557 тис. росіян, 218 тис. кримських татар і 153 тис. українців.

від України. Статистичні дані свідчать, що в 1950 р. промисловість Криму досягла лише 81% довоєнного рівня, не вдалося повністю відбудувати навіть заводи й фабрики легкої індустрії, не вийшло загалом на довоєнний рівень і сільське господарство. Тому населення й місцеві органи влади дедалі частіше порушували питання про необхідність підпорядкування Криму Україні.

Син М. Хрущова – Сергій Микитович в інтерв'ю російському телебаченню під час телемосту зі США 19 березня 2014 р. пояснив, посилаючись на слова батька, що рішення 1-го секретаря ЦК КПРС про передачу Криму до складу Української РСР було також пов'язане з будівництвом Північно-Кримського каналу від Дніпра й бажаністю проведення та фінансування масштабних гідротехнічних робіт у рамках однієї союзної республіки [5].

Після докладного вивчення ситуації в Криму Рада Міністрів РРФСР зробила висновок про доцільність передачі Кримської області до складу України. З цією пропозицією вона звернулася до Президії Верховної Ради РРФСР, а та, в свою чергу, увійшла в зносини з Президією Верховної Ради УРСР і одержала принципову згоду. Після цього питання про передачу Кримської області Україні було розглянуто на спільному засіданні Президії Верховної Ради РРФСР за участю представників Кримської обласної та Севастопольської міської рад депутатів трудящих. У прийнятій постанові зазначалось: «Враховуючи спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські та культурні зв'язки між Кримською областю і Українською РСР, а також беручи до уваги згоду Президії Верховної Ради Української республіки, Президія Верховної Ради РРФСР вважає за доцільне передати Кримську область до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки» [6, с. 51].

13 лютого 1954 р. справу «Про подання Президії Верховної Ради РРФСР з питання передачі Кримської області до складу Української РСР» було розглянуто на засіданні Президії Верховної Ради УРСР, яка також постановила: «Просити Президію Верховної Ради Союзу РСР передати Кримську область із складу Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки». Показово, що цей акт Президія Верховної Ради УРСР розглядала як «нове яскраве виявлення безмежного довір'я і широкій любові російського народу, нове свідчення непопорушної братерської дружби між російським і українським народами».

Нарешті, 19 лютого 1954 р. відбулося урочисте засідання Президії Верховної Ради СРСР за участю керівників законодавчих і виконавчих органів Росії та України, першого заступника голови виконкому Кримської облради П. Ляліна, а також голів виконкомів Сімферопольської та Севастопольської міськрад Н. Каткова та С. Сосницького (на чому варто особливо наголосити! – *Авт.*). Першим виступив голова Президії Верховної Ради РРФСР М. Тарасов і, зауваживши, що Крим є немовби природним продовженням південних степів України, зробив такий висновок: «З географічних та економічних міркувань передача Кримської області до складу братньої Української республіки доцільна й відповідає загальним інтересам Радянської держави».

Після обговорення за участю голови Президії Верховної Ради УРСР Д. Коротченка, а також членів Президії Верховної Ради СРСР О. Куусінена, Ш. Рашидова, М. Шверника та інших Президія Верховної Ради СРСР, враховуючи спільність економіки, територіальну близькість, тісні господарські й культурні зв'язки між Кримом і Україною, позицію урядів РРФСР та УРСР, ухвалила Указ «Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР» [7]. 26 квітня 1954 р. було прийнято Закон СРСР «Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу Української РСР», а в травні того ж року, на закін-

чення святкувань, відбулися ювілейна сесія Верховної Ради УРСР і парад військ та демонстрації в Києві й інших містах республіки.

Таким чином, передача Криму Українській РСР була логічним завершенням процесу інтеграції кримської економіки в українську й відбулася не лише за обопільної згоди керівництва радянських Росії й України, а й з ініціативи уряду самої РРФСР. Найважливішими чинниками такої єдності для кремлівського керівництва були: економічна політика, спрямована на утворення т. зв. єдиного народногосподарського комплексу на теренах СРСР, військово-політичний і адміністративно-силовий тиск, а також мовно-культурна політика, спрямована на утвердження спільної мови, спільної культури, єдиної церкви.

«Якими мотивами керувалася Москва, передаючи Кримську область Українській РСР? – запитував у статті «Новий Переяслав» відомий історик з української діаспори І. Лисяк-Рудницький. – Приналежність Криму до Російської республіки, що від неї він відділений усією шириною України, творила аномалію в адміністративній структурі СРСР. Ця неприродна розв'язка не могла не дратувати підсоветських українців, скріплюючи в них почуття, що вони перебувають в «російському оточенні». Тому, як можна здогадуватися, комуністична верхівка в Кремлі, прямуючи тепер до відпруження в російсько-українських стосунках, зважилася на жест, що усунув би одну з причин українського невдоволення... Москва по суті... нічого не втратила, бо чейже ціла Україна й так перебуває під її владою» [8, с. 290].

Патетична ж фраза сучасної російської історіографії про недалекоглядність і безвідповідальність вищих органів радянської влади позбавлена правових підстав, оскільки проведення референдуму було конституційним правом Верховної Ради РРФСР, але не її обов'язком. Жодного референдуму з будь-якої тематики й на будь-якому рівні в Радянському Союзі не організовували аж до початку 1991 р.² Натомість Верховна Рада СРСР та її Президія дійсно мали конституційні повноваження затверджувати зміни кордонів між союзними республіками й навіть утворювати нові союзні республіки (наприклад, Казахську в 1936 р.) або ліквідувати існуючі (Карело-Фінську в 1956 р.).

Водночас російська аргументація щодо окремого від Криму правового статусу Севастополя заснована на непорозумінні, яке популістські громадсько-політичні діячі РФ цілком усвідомлено не бажають визнавати. Справа в тому, що до прийняття Конституції СРСР 1977 р. і конституцій союзних республік 1978 р. міста республіканського підпорядкування не розглядалися як самостійний суб'єкт державного устрою і вважалися інтегральною частиною областей, на території яких вони знаходилися. Відповідно, в 1954 р. не виникло потреби здійснювати передачу Україні Севастополя окремо від Кримської області.

Справжня ж сутність «нового Переяслава» була публічно розкрита російськими політиками вже в драматичні дні розпаду СРСР. Стурбовані ухваленням 24 серпня 1991 р. Верховною Радою України Акту проголошення незалежності України, президенти СРСР і Російської Федерації відрядили до Києва дві делегації, очолені відповідно головою Ленінградської ради А. Собчаком і віце-президентом Росії О. Руцьким. Вже після більш, ніж 9-годинної зустрічі з українським керівництвом 29 серпня 1991 р. О.Руцькой дав прес-конференцію, в якій заявив, що «розкол росіян, українців і білорусів є найбільшою поразкою Російської держави з часів Богдана Хмельницького». А СРСР, якому судилося

² Перший в історії СРСР референдум відбувся 20 січня 1991 р. на території Кримської області з питання про поновлення Кримської АРСР як суб'єкта Союзу РСР та учасника Союзного договору. За його підсумками Верховна Рада УРСР 12 лютого того ж року ухвалила постанову про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки.

формально проіснувати ще майже чотири місяці, він однозначно кваліфікував як «Росію, названу Радянським Союзом».

Думки вголос відомого російського політика були й залишаються аксіомою не тільки для абсолютної більшості пересічних росіян, а й для російської інтелігенції, тих, кого зараховують до «cream of the cream» російської інтелектуальної еліти. 25 грудня 1998 р., при розгляді нижньою палатою Державної думи Росії проекту «великого договору» з Україною, брутально зневаженого нещодавно В. Путіним, голова комітету Думи у справах СНД і зв'язках із співвітчизниками Г. Тихонов зазначив: «Росія іде до інтеграції. Велика Росія, або Радянський Союз, – як завгодно, кому як подобається називати». А беззмінний лідер Комуністичної партії Росії і голова її думської фракції Г. Зюганов тоді ж наголосив: «Нашу єдину державу і єдиний, триєдиний російський народ - великоросів, малоросів і білорусів – розрізали по живому... Без слов'янської триєдності не може бути ніякого відродження нашої великої Батьківщини». Прагнення ж сучасної російської еліти вибудувати нову цивілізаційну євразійську, або, по-іншому, «поствізантійську» модель розвитку, неминуче веде до відродження на новій основі й у нових умовах струхнявілої «переяславської концепції».

Список використаної літератури

1. Фёдоров А. В. Правовой статус Крыма. Правовой статус Севастополя / А. В. Федоров. – М.: Изд-во Московского университета, 1999. – 56 с.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ. – Ф. 1, оп. 70, спр. 91.
3. 300-летие воссоединения Украины с Россией. Сб. документов. – Симферополь : Крымиздат, 1954. – 168 с.
4. Бугай М. Ф. Депортація кримських татар у 1944 р. / Микола Федорович Бугай // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 29-45.
5. Сергей Хрущев о причинах передачи Крыма Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vesti.ru/videos?vid=585495&cid=9>.
6. Документы о передаче Крымской области из состава РСФСР в состав УССР // 300-летие воссоединения Украины с Россией. Сб. документов. – М. : Госполитиздат, 1954. – С. 41-62.
7. Радянська Україна. – 1954, 27 лютого.
8. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Іван Лисяк-Рудницький. В 2 т. Том 2 / Пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. – К. : Основи, 1994. – С. 285-317.

THE INCLUSION OF THE CRIMEA INTO THE UKRAINIAN SSR: THE INTERNATIONAL POLITICAL AND ECONOMIC REASONS

Holovchenko V. I.

Doctor of Political Sciences, Professor, Senior Researcher of the Institute International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *Stalin's death in early March 1953 has exacerbated contradictions between the Center and the republics, made national question a bargaining chip in a power struggle in Moscow. At the same time strengthening of international political position of the USSR, consolidating of the administrative-command system in the country and neutralization of nationalist resistance movement in the western regions of emerging superpower including Ukraine, creating the illusion of complete national welfare. Hence – strengthening the role of national po-*

litical elites in the management of local affairs, the government's desire to make Ukraine together with Russia ally in strengthening the political regime of the USSR. A new vision of Ukraine's place in the USSR and Ukrainian-Russian relations has found its relief reflection in two symbolic events – celebrations of the 300th anniversary of Pereyaslav Rada and transfer of the Crimean Oblast from RSFSR to the Ukrainian SSR.

The most recent event was the logical culmination of the process of integration of the Crimean economy in Ukrainian and took place not only by mutual consent of the leaders of the Soviet Russia and Ukraine, but also on the initiative of the Government of the RSFSR. In any official document no mention of «gift on the occasion of the 300th anniversary of the reunification of Ukraine with Russia». On the contrary, this act was entirely conformable for reunion «Pereyaslav ideology», implementation of which in life deepened cultural and civilizational Russian-Ukrainian «unity».

Key words: *annexation, empire, international political positions, the national question, patriotism, repression.*

Referances

1. F'odorov A. V. Pravovoj status Kryma. Pravovoj status Sevastopol'a / A. V. F'odorov. – M. : Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1999. – 56 s.
2. Tsentral'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh objednan' Ukrajin, m. Kyiv. – F. 1, op. 70, spr. 91.
3. 300-letije vossojedinenija Ukrainy s Rossijej. Sb. documentov. – Simferopol : Krymizdat, 1954. – 186 s.
4. Bugaj M. F. Deportatsija kryms'kyh tatar u 1944 r. / Mykola Fedorovyh Bugaj // Ukrajin's'kyj istorychnyj zhurnal. – 1992. – № 1. – S. 29-45.
5. Sergej Hrushchov o prichinah peredachi Kryma Ukraine [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.vesti.ru/videos?vid=585495&cid=9>.
6. Documenty o peredache Krymskoj oblasti iz sostava RSFSR v sostav USSR // 300-letije vossojedinenija Ukrainy s Rossijej. Sb. documentov. – M.: Gospolitizdat, 1954. – S. 41-62.
7. Rad'ans'ka Ukrajin. – 1954, 27 l'utogo.
8. Lys'ak-Rudnytskyj I. Istorychni ese / Ivan Lys'ak-Rudnyts'kyj. V 2 t. Tom 2 / Per. z angl. U. Gavryshkiv, J. Grytsaka. – K.: Osnovy, 1994. – S. 285-317.

ВКЛЮЧЕНИЕ КРЫМА В СОСТАВ УКРАИНСКОЙ ССР: МЕЖДУНАРОДНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ

Головченко В. И.

Доктор политических наук, профессор, старший научный сотрудник Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Смерть Сталина в начале марта 1953 г. обострила противоречия между Центром и республиками, сделала национальный вопрос разменной монетой в борьбе за власть в Москве. В то же время укрепление международно-политических позиций СССР, усиление административно-командной системы внутри страны и нейтрализация националистического движения Соппротивления в западных регионах новоявленной сверхдержавы, в т. ч. и в Украине, создавали иллюзию полного национального благополучия. Отсюда – усиление роли национальных политических элит в управлении местными делами, стремление власти сделать Украину наряду с Россией соучастником в укреплении политического режима СССР. Новое видение места Украины в Союзе ССР и в украинско-русских взаимоотношениях нашло свое рельефное отражение в двух знаковых событиях – праздновании 300-летия Переяславской рады и передаче Крымской области РСФСР в состав Украинской ССР.*

Последнее событие было логическим завершением процесса интеграции крымской экономики в украинскую и состоялось не только при обоюдном согласии руководства советских России и Украины, а и по инициативе правительства самой РСФСР. Ни в одном

официальном документе не шла речь о «подарке по случаю 300-летия воссоединения Украины с Россией». Наоборот, этот акт был целиком созвучен «перяславской идеологии» воссоединения, внедрение которой в жизнь углубляло культурно-цивилизационное русско-украинское «единство».

Ключевые слова: *аннексия, империя, международно-политические позиции, национальный вопрос, патриотизм, репрессии.*